

Rozdział XIII

Wielofunkcyjne leśnictwo jako element dobrobytu człowieka

Wstęp

Na przestrzeni dziejów las zawsze odgrywał dużą rolę w życiu człowieka i nadal jest źródłem wielu różnych surowców i usług dla gospodarki światowej. Wszystkie funkcje środowiskowe, wraz z innymi dobrami i usługami ekonomicznymi, wpływają bezpośrednio lub pośrednio, w sposób negatywny lub pozytywny, na dobrobyt społeczny. A rosnące zainteresowanie popytem na pozagospodarcze funkcje lasu, jako elementu dobrobytu społecznego, doprowadziło do konieczności poznania ich wartości. Ponieważ funkcje środowiskowe w odróżnieniu od konwencjonalnych dóbr i usług ekonomicznych, nie zawsze są połączone z transakcjami rynkowymi w trakcie ich użytkowania, nie istnieją dla nich zwykłe, rynkowo określone, miary wartości. Z tego powodu często są określane jako dobra nierynkowe, gdyż dobra te nie są wyrażone za pomocą rynku, na którym działają siły popytu i podaży. W teorii ekonomii nazywane są dobrami publicznymi i właśnie taki charakter mają pozagospodarcze dobra i usługi, dostarczane przez las. Owe nierynkowe dobra określa się również mianem efektów zewnętrznych działalności gospodarczej, jako efekt uboczny (dodatkowy) gospodarowania terenem leśnym, nastawionej głównie na produkcję drewna. Wiele efektów zewnętrznych ma charakter dóbr publicznych, to znaczy, że są one konsumowane przez wszystkich i ich konsumpcja przez jednego obywatela nie wpływa na poziom konsumpcji przez innych. Ponadto występowanie efektów zewnętrznych może oznaczać, że ceny rynkowe nie odzwierciedlają całości społecznych kosztów i korzyści związanych z produkcją danego dobra, i dochodzi wtedy do rozbieżności między tymi wartościami (Klocek 1999). Taka rozbieżność może prowadzić do sytuacji, w której optimum gospodarki leśnej (produkcja drewna), odbiega od optimum społecznego (korzyści z socjalnych funkcji lasu).

Funkcje lasu w tworzeniu dobrobytu społecznego

Powszechnie obecnie akceptowana koncepcja lasu wielofunkcyjnego, wiąże się z pojęciem wielofunkcyjnej gospodarki leśnej. Co oznacza, że las charakteryzuje się zdolnością do pełnienia następujących funkcji: glebochronnych, hydrologicznych, atmosferyczno-klimatycznych, ekologicznych, krajobrazowych, ochrony przyrody, surowcowych, majątkowych i dochodowych, stwarzania miejsc pracy, regulacji użytkowania ziemi, rekreacyjnych, kulturowych i oświatowych, zdrowotnych, obronnych, stymulujących rozwój innych działów gospodarki, ochrony przed klęskami żywiołowymi. Obecnie kryterium podziału funkcji lasu w gospodarce leśnej wynika z Polityki leśnej Państwa (1997), w której wyróżniono funkcje: ekologiczną (ochronną), produkcyjną (gospodarczą) i społeczną. Powyższy podział funkcji lasu jest zbliżony do podstawowego podziału, uznanego w światowym środowisku leśników, którego dokonano na VII Światowym Kongresie Leśnym w Buenos Aires.

Początkowe (powojenne) akty prawne, warunkujące działalność i zarządzanie lasami, za jednym z głównych celów gospodarki leśnej przedstawiały produkcję drewna, natomiast funkcje ochronne wyszczególniały jako drugorzędne. Zmiana takiego podejścia nastąpiła wraz z wejściem w życie Ustawy o lasach z 1991 roku, która wyszła naprzeciw społecznemu zainteresowaniu pozagospodarczymi funkcjami lasu. Ustawa ta wyznacza bowiem gospodarce leśnej następujące cele:

- a) zachowania lasów i korzystnego ich wpływu na klimat, powietrze, wodę, glebę, warunki życia i zdrowia człowieka oraz na równowagę przyrodniczą,
- b) ochrony lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych stanowiących naturalne fragmenty rodzimej przyrody lub lasów szczególnie cennych ze względu na:
 - zachowanie różnorodności przyrodniczej,
 - zachowanie leśnych zasobów genetycznych,
 - walory krajobrazowe,
 - potrzeby nauki,
- c) ochrony gleb i terenów szczególnie narażonych na zniszczenie lub uszkodzenie oraz o specjalnym znaczeniu społecznym,
- d) ochrony wód powierzchniowych i głębinowych, retencji zlewni, w szczególności na obszarach wododziałów i na obszarach zasilania zbiorników wód podziemnych,
- e) produkcji, na zasadzie racjonalnej gospodarki, drewna oraz surowców i produktów ubocznego użytkowania lasu.

Z powyższego wynika, że ciężar zadań współczesnego gospodarstwa leśnego został przesunięty już nie na produkcję drewna, ale na świadczone przez las funkcje środowiskowe. Przeczy to wcześniejszemu pogładowi, że funkcje pozaprodukcyjne występują jakby automatycznie, jako dodatkowe funkcje przy produkcji drewna. Dlatego ekonomiści badający sektor publiczny, w tym leśnictwo, wykazywali

tendencje do pomijania dóbr i usług innych niż produkcja drewna (Kuuluvainen, Tahvonen 1996). Mogło tak być po części z powodu sytuacji finansowej poszczególnych organizacji, zajmujących się gospodarką leśną, a także w wyniku wolnego dostępu do większości innych usług dostarczanych przez leśnictwo.

Przy realizacji koncepcji lasu wielofunkcyjnego, zgodnie z ustawą o lasach, trzeba uwzględnić funkcje ochronne, społeczne na równi lub priorytetowo wobec funkcji produkcyjnych. Niemniej jednak istnieją różnice w nierównym stopniu powiązania gospodarczych i pozagospodarczych funkcji lasu z gospodarką rynkową, a więc z uzyskiwaniem korzyści z poszczególnych funkcji lasu. Z gospodarczego punktu widzenia produkcja drewna jest to najważniejsza funkcja gospodarstwa leśnego. Dostarcza środków pieniężnych do realizacji produkcyjnych jak i pozaprodukcyjnych funkcji lasu, które nie są przedmiotem sprzedaży. Realizacja nierynkowych funkcji lasu wiąże się z rozszerzonym zakresem zadań gospodarstwa leśnego oraz zwiększonym stopniem trudności, występującym podczas ich realizacji.

Zapotrzebowanie na społeczne funkcje lasu wzrasta tym szybciej im społeczeństwo staje się zamożniejsze i lepiej edukowane. Ludność coraz częściej korzysta ze społecznych funkcji lasu, przez co tworzy się szereg problemów natury organizacyjnej i ekonomicznej związanych z prowadzeniem gospodarki leśnej. Czasami błędna świadomość społeczeństwa, że funkcje pozagospodarcze mogą pełnić tylko lasy chronione z mocy prawa, powoduje niedocenianie innych kompleksów leśnych, które również pełnią te funkcje, a zarządzane są przez podmioty gospodarcze samofinansujące się (pgl Lasy Państwowe). A przecież dochody ze sprzedaży drewna mogą nie w pełni pokryć potrzeby związane z realizacją funkcji socjalnych i ochronnych. Pomija się niestety w społeczeństwie zjawiska i procesy, identyfikowane właśnie jako efekty zewnętrzne leśnictwa, które w części dotyczą korzyści społecznych. Wiąże się to z faktem pełnienia przez las całego kompleksu funkcji o charakterze dóbr publicznych (funkcje ochronne, rekreacyjne, środowiskotwórcze, itp.). W przypadku leśnictwa efekty zewnętrzne można określić często jako świadczenia towarzyszące produkcji rynkowej gospodarki leśnej. Te świadczenia odzwierciedlają ścisły związek między określonymi właściwościami lasu a naszymi pragnieniami, czy potrzebami rekreacji, bezpieczeństwa, estetyki, wiedzy, itp. Zaspokajanie owych pragnień osiągnano bez żadnych wyrzeczeń i nakładów dopóki las był dobrem wolnym. Niestety wolny charakter dóbr leśnych powoduje konieczność zapobiegania szkodom leśnym w następstwie dewastacji środowiska leśnego. Koszty społeczne, związane są z wartością szkód powodowanych zanieczyszczeniem powietrza atmosferycznego, czy świadczeń mających charakter dóbr publicznych. Prowadzi to do pojęcia kosztu alternatywnego, którego wysokość mierzy się wartością tej produkcji, której nie realizuje gospodarstwo leśne lub z której zrezygnuje, aby zwiększyć wartość innych dóbr lub świadczeń o charakterze nierynkowym (Płotkowski 1996).

Integralność wszystkich funkcji lasu i wynikające stąd wspólne ich użytkowanie sprawiają, że preferencje konsumentów w odniesieniu do dóbr wolnych nie mogą się ujawnić dzięki mechanizmom rynkowym. Społeczeństwo zgłasza zapotrzebowanie na różnorodne dobra i użyteczności pochodzenia leśnego oraz realizację tego popytu zgodnie z preferencjami społecznymi. Jednakże brak rywalizacji w korzystaniu z publicznych funkcji lasu jest zapewne jedną z przyczyn braku społecznej akceptacji ich komercjalizacji (Kłoczek 1998). Korzyści nierynkowe z gospodarstwa leśnego nie są przedmiotem obrotu rynkowego również ze względu na to, że nie ma technicznych możliwości racjonowania doznań czy świadczeń, wynikających z tych korzyści, i w zasadzie żadna cena nie ma wpływu na zmniejszenie jego wartości (Płotkowski 1995). Inny powód to wzrost poziomu rozwoju kultury społeczeństwa - czym bardziej bogatsze, tym większą wagę przywiązuje do sprawiedliwości w zakresie dostępu do dóbr publicznych środowiska.

Przykładowe czynniki odpowiadające za wartościowanie roli lasu

Oprócz aspektu materialnego (np. dochód) przy określaniu przez człowieka wartości wynikających z pozagospodarczych funkcji lasu, ważnym argumentem wiarygodnej informacji o wartościach nieużytkowych jest etyka, a szczególnie świadomość odpowiedzialności za „targowanie się” o elementy dzikiej przyrody.

Pomiar osobistego nastawienia (który jest skorelowany z etyczną wiarą w środowisko) może być użyteczny przy wyjaśnianiu odpowiedzi dotyczących oszacowań i motywacji ujawniania wartości dóbr publicznych. Według teorii, zależność pomiędzy nastawieniem i zachowaniem polega na tym, że osobnik posiada zespół osobistych wartości i każde z tych wartości różni się pod względem zaszeregowania i wagi (Kotchen, Reiling 2000). Wiąż ta służy jako kryterium do oceny odpowiedzialności za specyficzne zachowania. Proces poznawania poprzedza bowiem behawioralne decyzje, gdyż najcenniejsze wartości są oceniane w warunkach ich względnego znaczenia. Wynik potencjalnego zachowania człowieka połączony jest z silnymi behawioralnymi odczuciami, przez co zwiększa się prawdopodobieństwo późniejszego, faktycznego zachowania. Na przykład, od osoby, która zgadza się ze stwierdzeniem, że nadużywa się środowiska, można oczekiwać, że prawdopodobnie będzie bardziej popierała wysiłki na rzecz ochrony środowiska, niż od osoby, która niespecjalnie zgadza się z tym stwierdzeniem.

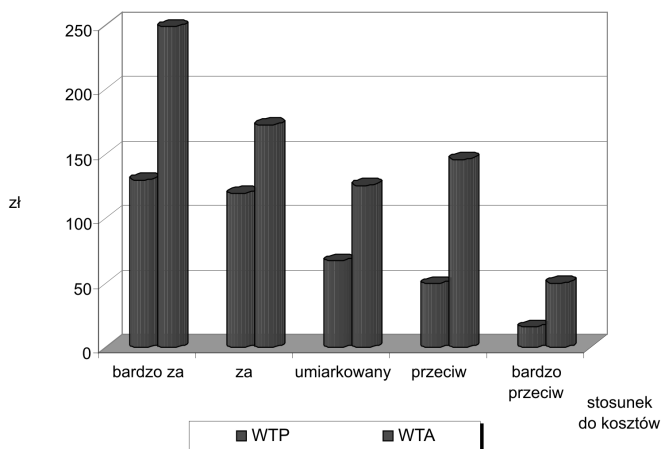
W zależności od tego, jaką stawiamy hipotezę, to osoby o różnym nastawieniu będą dawać różne prawdopodobieństwo poprawnej oceny. Ustalenie nastawienia (postawy osobistej) jest ważnym elementem prognozującym zachowanie i behawioralne decyzje, a przy okazji objaśnia wiele bodźców indywidualnego zachowania. Prawdopodobieństwo faktycznego zachowania sugerowane jest przez subiektywne normy, które zależą od wiary, oceny, a szczególnie od nastawienia ludzi. Postawa

osobista przy wiarygodnym określaniu wartości nierynkowej zależy także, w dużej mierze, od wiarygodności motywacji określającego. Źródła motywacji mogą pochodzić od pragnienia ochrony środowiska dla przyszłych pokoleń, lub inaczej pragnienia zapisania w „testamencie” bogactwa naturalnego dla swoich spadkobierców, lub innych przyczyn (Kotchen, Reiling, 2000).

W badaniach ankietowych realizowanych przez Katedrę Ekonomiki Leśnictwa AR w Poznaniu w 2003/2004 roku (wycena ekonomiczna Wielkopolskiego Parku Narodowego metodą wyceny warunkowej) przeanalizowano dodatkowy aspekt, związany z nastawieniem jaki preferowali ankietowani do ponoszenia dodatkowych kosztów na ochronę środowiska oraz z zależnością pomiędzy świadomością ekologiczną a deklarowanymi wielkościami, ile skłonni są zapłacić (miara WTP – ang. Willingness to Pay) za korzyści środowiska, poprawę jego jakości, albo ile skłonni są przyjąć rekompensaty (miara WTA - ang. Willingness to Accept) za straty w jakości środowiska (Glura 2004).

Respondenci, jako jeden z elementów, oceniali w ankiecie swój stosunek do ewentualnej partycypacji w kosztach związanych z ochroną obiektów leśnych. Pytanie o ich stanowisko miało na celu sprawdzenie wiarygodności uzyskanych odpowiedzi zgodnych z ich nastawieniem do tego problemu. Zgodnie z przewidywaniami, czynnik ten istotnie oddziaływał na skłonność do zapłaty (WTP) i istotnie na gotowość do przyjęcia rekompensaty (WTA). Tendencja deklarowania większych kwot przy bardziej liberalnym nastawieniu do ponoszenia kosztów dotyczy obu wielkości deklarowanych kwot (Rysunek 1), co świadczy o rozsądnym podejściu do żądania rekompensat, ponieważ im wyższa chęć zapłaty tym większa chęć otrzymywania rekompensaty.

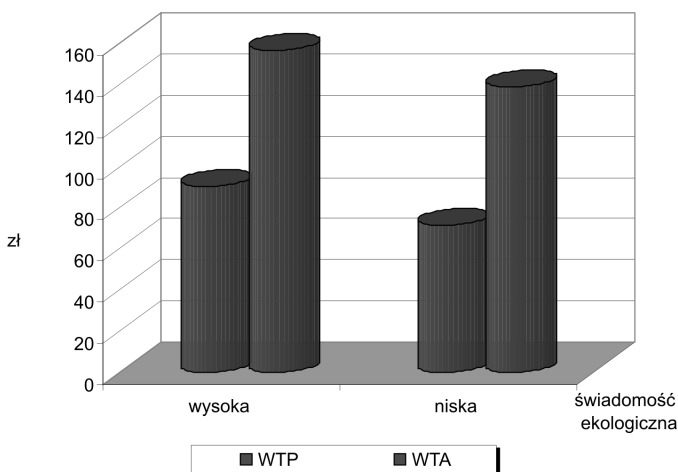
Rysunek 1. Wpływ nastawienia do ponoszenia kosztów związanych z ochroną przyrody na wartości WTP i WTA

Źródło: Opracowanie własne

Na podstawie Rysunku 2 można zaobserwować, że w badanym społeczeństwie wysoka świadomość ekologiczna wzmagała chęć płacenia kwot WTP (formy potencjalnego współfinansowania), ale zarazem i przyjmowania wysokich wartości rekompensat WTA w porównaniu z respondentami o niższej świadomości z zakresu leśnictwa.

Rysunek 2. Wpływ świadomości ekologicznej na wartości WTP i WTA

Źródło: Opracowanie własne

Podsumowanie

Ze względu na charakter dóbr publicznych nasuwa się pytanie, czy pozaprodukcyjne funkcje lasu podlegają ewaluacji, czy powinny uzyskiwać swoje ceny w mierniku pieniężnym. Wydaje się, że pieniądz powinien być stosowany do wyceny korzyści w gospodarstwie leśnym, ponieważ płacimy za dobra środowiskowe bezpośrednio i pośrednio. W sposób bezpośredni wtedy, gdy wydajemy kwoty na podróż do miejsc unikatowych oraz gdy wpłacamy na organizacje zajmujące się ochroną przyrody, a w sposób pośredni, gdy jesteśmy skłonni płacić większy czynsz za dom, znajdujący się w mniej zanieczyszczonym środowisku lub kupować źródłaną wodę do picia. Ekonomisci uważają, że maksymalna kwota, jaką skłonni są zapłacić ludzie, za daną poprawę jakości lub dostępności pewnej usługi ekonomicznej, jest dobrym oszacowaniem wartości ekonomicznej (jej ceną) i ta kwota jest odbiciem wzrostu poziomu dobrobytu.

Dlatego zarządzanie bogactwem naturalnym (jakim jest las) wymaga aktualnego dostępu do informacji o ekonomicznej wartości zasobów. Jednakże, nierynkowe atrybuty i wartości naturalnego bogactwa są często przeszkodą. Dlatego należy

bezpośrednio dokonać pomiaru ekonomicznej wartości i odnieść się do gotowości zapłaty za ochronę środowiska, wyrażonej przez poszczególne osoby. Wybór dokonywany przez konsumenta zależy nie tylko od jego możliwości finansowych, lecz także od chęci czy pozytywnego nastawienia. W podejmowaniu decyzji o sposobie wydania posiadanych pieniędzy ważną rolę odgrywa również gust konsumenta. Mówiąc o subiektywnym stosunku osób do dóbr, ekonomiści posługują się pojęciem preferencji i właśnie odwołując się do preferencji konsumenta, można pokazać, jakie dobra są przez niego najbardziej pożądane.

Rozważany czynnik postawy osobistej i motywacji, w przypadku wyrażenia gotowości do zapłaty, zależy od informacji o dobru publicznym (większa świadomość ekologiczna), wpływającym pośrednio na ogólny dobrobyt społeczeństwa. Na podstawie przeglądu literatury z tego zakresu można sądzić, że tylko respondenci z wysokim poziomem motywacji są zdolni rozpoznawać informacje i rozumieją poszczególne elementy scenariusza pytań, zawartego w metodzie wyceny warunkowej, szacującej między innymi wartości wynikające z wielofunkcyjnego charakteru leśnictwa.

Literatura

1. Glura J. 2004: Merytoryczne i praktyczne problemy określania społecznej wartości lasu. Rozprawa doktorska. Maszynopis. Katedra Ekonomiki Leśnictwa, Poznań.
2. Klocek A. 1998: Pozaprodukcyjne funkcje lasu - dobra publiczne gospodarki leśnej, *Sylvan* 11: 5-20.
3. Klocek A. 1999: Pozaprodukcyjne funkcje lasu jako publiczne świadczenia gospodarki leśnej oraz stan jego równowagi, *Sylvan* 12: 5-20.
4. Kotchen M.J., Reiling S. D. 2000: Environmental attitudes, motivations and contingent valuation of nonuse values: a case study involving endangered species, *Ecological Economics* 32: 93-107.
5. Kuuluvainen J., Tahvonon O. 1996: Ekonomia wykorzystania zasobów naturalnych. w: *Ekonomia środowiska i zasobów naturalnych*, (red.) Folmer H., Gabel L., Opschoor H. Wydawnictwo Krupski, Warszawa.
6. Płotkowski L. 1995: Pieniężna wycena nierynkowych dóbr, świadczeń i użyteczności leśnych, *Sylvan* 11: 5-27.
7. Płotkowski L. 1996: Koncepcja wielosektorowych powiązań w modelu wielofunkcyjnej gospodarki leśnej, *Przemysł Drzewny* 12: 4-10.